

जागतिकीकरणाचा आंतरराष्ट्रीय राजकारणावरील प्रभाव आणि त्यानंतर घडून आलेले आशिया खंडातील संता संतुलन

प्रा.रवी सा.धारपवार, राज्यशास्त्र विभाग प्रमुख, चिंतामणी महाविद्यालय, घुग्घूस.,जिल्हा :चंद्रपूर.

प्रस्तावना :- जागतिकीकरणाची संकल्पना ही आर्थिक वाट असली तरी, प्रत्यक्षात ती आंतरराष्ट्रीय राजकारणासी व देशांतर्गत राजकारणासी संबंधीत असलेली संकल्पना आहे. सन १९५० नंतर जगाच्या राजकारणात या संकल्पनेला विशेष महत्व प्राप्त झाले आहे. अमेरीकेने सर्वप्रथम आर्थिक उदारमतवादाचा पुरस्कार केला त्याचे अनुकरण करून अनेक राष्ट्रांनी जागतिकीकरणाच्या संकल्पनेचा स्विकार केला व त्यानुसार आपल्या राष्ट्रांचे धोरण ठरवीण्यास सुरवात केली जागतिकीकरणाचे समर्थक असे मानतात की,जागतिकीकरणातून एक नवी जागतीक व्यवस्था उदयाला येईल.आणि अशी राजकीय व्यवस्था ही सर्व देशांच्या हिताची असेल.तसेच जागतिकीकरणाचे विरोधक या विचारांचा विरोध करतांना असे म्हणतात की, जागतिकीकरणाची प्रक्रीया ही प्रगत राष्ट्रांच्या हिताची आणि विकसनशील राष्ट्रांवर अन्याय करणारी असेल व त्यातून नव वसाहतवाद निर्माण होईल. त्यामुळे जागतिकीकरण हा एक वादाचा विषय बनला आहे. ज्याप्रमाणे शितयुद्धाच्या काळात जगाची विभागणी अमेरीकन गट व रषियन गट अशा दोन गटामध्ये झाली.जागतीकीकरणामुळे हे दोन्ही गट नाहीसे होउन त्याची जागा विकसीत राष्ट्र आणि अविकसीत राष्ट्र अशी झाली.

दुसऱ्या महायुद्धानंतर जागतिकीकरणाचे नवे तत्वज्ञान उदयास येउन त्याचे सार्वत्रीकरण झालेले दिसून येते. कारण नव्याने स्वतंत्र झालेली बरीच राष्ट्रे आर्थिक दुष्टीने दुर्बल होती.त्यांनी लोकशाहीचा स्विकार केल्यानंतर त्यांचे राजकीय तत्वज्ञान समान बनले .परीनामी जागतिकीकरणाला नवे परीमान मिळाले जागतिकीकरणामुळे राष्ट्रां-राष्ट्रांमध्ये सर्वत्र मुक्त आर्थिक व्यवहार संबंध निर्माण होउन उत्पादन क्षमता वाढवीने अभिप्रेत होते. भांडवल सेवा ,तंत्रज्ञान, व्यापार,उद्योग विनीमयावर कीर्वा देवानघेवानीवर - राष्ट्रांनी घातलेली बंधने दुर करून त्यांचा सिमापार मुक्त प्रवाह निरमान करणारी प्रक्रीया म्हणजे जागतिकीकरण होय. जागतीकिकरण ही मुक्त व्यापार आणि मुक्त बाजारपेठ निर्माण करणू जगाचे आर्थिक, व्यापारी एकीकरण साधणारी प्रक्रीया आहे तसेच आंतरराष्ट्रीय स्तरावर संता संतुलन घडवून आनाणारी महत्वपूर्ण प्रक्रीया मानली जाते विशेषतः आशियायी राष्ट्रांमध्ये संता संतुलनास जागतिकीकरणाची महत्वाची भूमिका असलेली दिसते. दुसऱ्या महायुद्धानंतर बदलत्या जागतिक रचनेमध्ये अनेक बहुआयामी स्थित्यंतरे व परीर्वतने घडून आली.कडवा राष्ट्रवाद आणि प्रतिरोधन सिद्धांतांतर अलिकडे सोयीचे आंतरराष्ट्रीय राजकारण आणि अर्थ कारण केले जात आहे दृसाम्यवादी रषियाच्या विघटनांतर द्विधुविकेंद्री आंतरराष्ट्रीय राजकार एकधुवी झाले असले तरी दुसऱ्या बाजुला जपान ,भारत ,चिन व दक्षिन आशियायी राष्ट्रे यांच्या जबरदस्त अर्थकारणाने जागतिक संत्तेचे बहुधुविकरण होत आहे अशा बदलत्या परीमानात संता संतुलनामध्ये भारताचे स्थान व भविष्यकालीन भुमिका काय असेल याचा मागोवा घेणे आवश्यक आहे.

जागतिकीकरणाचे स्वरूप :- १९९० नंतर जागतिकीकरणाची प्रक्रीया अधिक वेगवान बनली रषिया व पुर्व युरोपातील देशामध्ये साम्यवादी देशामध्ये साम्यवादी श्व्यवस्था नाहिस्या झाल्या त्या देशात लोकशाहीचा उदय झाला .कारण त्यामुळे विवीध देशांच्या आर्थिक धोरणत एकसारखेपना येउन लागला.युनोच्या निर्मीतीमुळे राजकीय व विगारराजकीय क्षेत्रात काम करणाऱ्या संघटनामध्ये समन्वय निर्माण झाला .विश्वव्यापी संघटना म्हणुन संयुक्त राष्ट्रांना माण्यता मिळाली.जागतिकीकरण हे विकीध पातळ्यावर लोकांमधील संबंध कीया- प्रतिकया वाढवीणारी प्रक्रीया आहे. या प्रकियेमुळे अनेक देशांनी आर्थिक उदारीकरणचे धोरणही स्विकारले जागतिकीकरणामुळे अनेक गतिमान साधने निर्मान झाल्यामुळे जग फार जवळ येण्यास मदत झाली .जागतिकीकरणामुळे सर्व देशांच्या बाजारपेठा खुल्या झाल्यात. जागतिकीकरणामुळे लोक मोठया प्रमाणात स्थलांतर करू लागले जागतिकीकरणामुळे अनेक देशांनी आर्थिक उदारीकरणचे धोरण अंगीकारले आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रकियेज बहुराष्ट्रीय कंपण्यांची भुमिका आणि प्रभाव मोठा आहे .या अर्थाने जागतिकीकरणाचे स्वरूप व्यापक आहे .

जागतिकीकरणाचा आंतरराष्ट्रीय राजकारणावर झालेला प्रभाव :-शितयुद्धोतर काळात गतिमान बनलेल्या जागमिकीकरणाच्या प्रकियेचे अनवस्त्रे तसेच विध्वंसक शस्त्रांच्या प्रसारावर सकारात्मक आणि नकारात्मक अशा दोन्ही प्रकारचे परीनाम झाले.जागतिकीकरणाच्या प्रकियेने राष्ट्रांमधील आर्थिक आणि राजकीय सार्वभौमत्वाच्या सिमारेषा शिताील केल्या.वस्तू आणि माहितीचे आदान प्रदान सहज शक्य झाले सार्वभौम शासनांना माहितीच्या सिमा पार आदान प्रदानावर नियंत्रण ठेवने कठीन होउन लागले . सार्वभौम शासनाची माहितीवर जी पारंपरीक मक्तेदारी होती ती जागतिकीकरणाच्या प्रकियेमुळे शिथिल झाली.सर्वच क्षेत्रामधीन माहितीचे आदान प्रदान इंटरनेट च्या माध्यमातुन सहज होउन लागले . माहिती तंत्रज्ञानाच्या या क्रांतीचा परीनाम संरक्षण क्षेत्रावरही झाला.अशा प्रकारे जागतीकीकरण आणि माहिती तंत्रज्ञानातील क्रांतीने शितयुद्धोतर काळात अनवस्त्रे तसेच विध्वंसक शस्त्रांच्याप्रसाराला हातभार लागला अर्थात जागतिकीकरणाच्या प्रक्रीयेचा अनवस्त्राचा प्रसार थांबवीण्यासाठी देखील काही प्रमानात हातभार लागला प्रसारमाध्यमामुळे अनवस्त्रविरोधी जागतिक पातळीवर मानसीकता विकसीत झाली . माहिती तंत्रज्ञानातील क्रांतीमुळे छोटया हालचालीवर लक्ष देणे शक्य झाले अनवस्त्रे प्रसारबंधी विरोधातील एन.पी.टी.तसेच सी.टी. बी.टी. यासारख्या कराराच्या माध्यमातुन आंतरराष्ट्रीय समुदायाला अनुकार्यक्रमाच्या चौकशीचे आणि तपासनीचे मोठयाप्रमानात अधिकार प्राप्त झाले सी.टी.बी.टी. या कराराअंतर्गत ३०० हून अधिक देखरेख केंद्रे उभारण्यात आली.या देखरेख केंद्राच्या नजरेतुन कोणतीही अणुचाचणी सुटू शकत नाही.जागतिकीकरणाच्या आणि माहिती तंत्रज्ञानाच्या क्षेत्रातील क्रांतीचा हा एक सकारात्मक परिणाम दिसून येतो.

जागतिकीकरणाचे भारतावरील परिणाम :- विकसीत देशाचा पहिला गट, अणि विकसनशील /अविकसीत देशाचा दुसरा गट करून जागतिकीकरणच्या प्रकियेमध्ये भारत प्रगतीकडे वाटचाल करू लागला. जागतिकीकरणामुळे भारताच्या औद्योगीक वव्यापारात वाढ झाली.जागतीकीकरणामुळे भारत तिस-या जगाचे नेतुत्व करू शकला जगाच्या राजकारणात भारताचा दबदबा वाढला.परदेशातुन जलप्रकल्पासाठी निधी उपलब्ध झाल्याने शेती क्षेत्रात प्रचंड प्रगती झाली . कंपन्यामुळे परकीय गुंतवणुक वाढली दर्जेदार उत्पादने तयार होउन लागले भारताला कमी कीमतीत तेल मीळू लागले.त्या मोबदल्यात धान्य ,कपडे व औद्योगीक उत्पादनाची साधने निर्माण करता आली जागतिकीकरणामुळे तिसऱ्या जगातील एक मोठा विकसनशील देश अशी भारताची प्रतीमा जागतिक समुदायात निर्माण झाली.

भारताचे वाढते राजकीय वर्चस्व :- जगतिकीकरणाचा सर्वप्रथम स्विकार करणाऱ्या अमेरीकेने आपले वर्चस्व वाढवीण्याचा प्रयत्न केला.रषियाचे विघटन झाल्यावर जागतिक नेतुत्वाचे सुत्र अमेरीकेकडे सोपविले गेले.परंतु तिसऱ्या जगाचे नेतुत्व भारताकडे आले. जागतिकीकरणामुळे भारताने १९९१ नंतर आपले आर्थिक धोरण बदलले.भारत आर्थिक महासंता बनू लागला.भारताने जागतिक आर्थिक,शासकीय,व्यवस्थेच्या कार्यपद्धतीत लोकशाहीचा आदर्श निर्माण केला. भारताने जागतीक स्तरावर प्रगत राष्ट्राशी स्पर्धा करता येइल अशी औद्योगिक प्रगती केली.हरित क्रांतीने अन्नधान्याच्या बाबत भारत स्वयंमपुर्ण बनला.अविकसीत राष्ट्रांच्या मानाने जागतिकीकरणाचा लाभ होउन भारतानम बरीच प्रगती साधली.आशीयायी राष्ट्रांचे नेतुत्वाची संधी भारताला मिळू लागली.हा भारताला जागतिकीकरणामुळे झालेला सर्वात मोठा लाभ आहे .

जागतीकिकरणामुळे आंतरराष्ट्रीय सहकार्य :-आजच्या जागतिकीकरणाच्या युगात आंतरराष्ट्रीय प्रश्न निरमान झाले आहेत. आंतरराष्ट्रीय दहशतवाद, आंतरराष्ट्रीय संघटीत गुन्हेगारी, आंतरराष्ट्रीय मादक द्रव्यांचा वापर असे प्रश्न निरमान झाले आहेत.त्यांचा बिमोड करण्यासाठी

आंतरराष्ट्रीय सहकार्य आवश्यक ठरली आहे.भारतासमोरील हया समस्या सोडविण्यासाठी भारताला आंतरराष्ट्रीय समुदायासी सहकार्य करणे आवश्यक बनले आहे. जागतिकीकरणचा नकारात्मक परिणाम :- भारत हा युनोचा अस्थापी सभासद आहेच याशिवाय विवीध आंतरराष्ट्रीय संघटना व करारातही भारत सामील झालेला आहे.जागतिक व्यापार संघटना ,युरोपीय संघ,आशियन सार्क इत्यादी संघटनाचा सभासद आहेत.त्यामुळे सर्व संघटना व करारांची बंधने भारताला स्विकारावी लागतात.आपले परराष्ट्रीय धरणच नव्हे तर अंतरर्गत धोरण ठरवितांना या बंधनाचे पालन करणे आता गरजेचे बनले आहे.उदां. आयात निर्यातीवर जकात ही प्रत्येक देशाचा प्रश्न होता,परंतु आता जागतिक व्यापार संघटना त्याबाबतचे नियम ठरवीते.व सभासद देशांना ते मान्य करणे भाग पडते. कंपन्यांचा बहुराष्ट्रीय प्रभाव :- जागतिकीकरणाच्या प्रकियेत बहुराष्ट्रीय कंपन्यांची भुमिका महत्वाची बनली आहे.या कंपन्यांना आकर्षित करण्यासाठी विकसनशील देशात स्पर्धा सुरु

झालेली आहे.त्यासाठी हया कंपनीना विविध सोयी सुविधा देण्यात येऊ लागल्या आहेत भारत सुद्धा परकीय कंपनीना आकर्षित करण्याच्या मागे लागला आहे त्यासाठी धोरणात्मक बदल केला जात आहे.भारतातील वेगवेगळ्या घटक राज्यातही परकीय भांडवलाला आकर्षित करण्याची स्पर्धा सुरू झाली आहे.परीनामी देशी उद्योगांच्या संरक्षनाचा प्रश्न निर्माण झाला आहे. खाजगीकरणचा विपरीत परिणाम :- भारत या विकसनशील देशाने जागतिकीकरणाची संकल्पना अयोग्य अर्थाने स्विकारली प्रथम विकासाचा संबंध पाश्चिमात्तीकरणासाठी जोडला गेला.जागतिकीकरणानंतर विकासाचा संबंध खाजगीकरणाशी जोडला गेला स्वातंत्र्याच्या वेळी भारताने समाजवादी अर्थव्यवस्था स्विकारली होती १९९० नंतर नव्या आर्थिक धोरणामुळे खाजगीकरणाला प्राधान्य मिळाले . त्यानंतर मात्र खाजगीकरणचा प्रभाव कमी करता आला नाही.खाजगीकरणामुळे भारताची अर्थव्यवस्था डळमळीत होऊ लागली आहे.त्यामुळे औद्योगिक वाढीचा वेगही काहीप्रमानात कमी झाला आहे.खाजगीकरणामुळे राष्ट्रीय उत्पन्नाची वाढ कमी झाली आहे. विज्ञ ,माहिती व तंत्रज्ञान विभाक्षेत्र,औद्योगिक क्षेत्र,बँक,खजगी कंपनी प्रभावित झाल्या आहेत. जागतिकीकरणाची सकारात्मक परिणाम :-

१.सहकार्य वाढले :- जगतिकीकरणामुळे देशदेशामध्ये विविध क्षेत्रात सहकार्य वाढण्यास मदत झाली. त्यामुळे शितयुद्धकालीन संशय आणि अविश्वासाचे वातावरण कमी झाली आहे. २ : राजकीय मतभेद कमी झाले :-वाढत्या आर्थिक व्यापारी सहकार्यामुळे देशादेशामधील राजकीय मतभेदाची तिब्रता कमी झालेली दिसते. ३ : व्यापार संधाची सकारात्मक भूमिका :- शितयुद्धकालीन लष्करी संघटनाची जागा व्यापार संघटनांनी घेतली असुन ते व्यापार संघ विविध देशांच्या हितसंबंधाचे प्रतिनिधित्व करीत आहेत ४: भांडवलशाहीला अनुकूल प्रक्रिया :-जगतिकरणाची प्रकीया भांडवलशाही देशाचे हितसंबंध जोपासनारी आहे. भांडवलशाही देशांनी आपल्या आर्थिक व व्यापारी संबंधाच्या पुर्तिसाठी जानीवपुर्वक जागतिकीकरणाची प्रकीया निर्माण केली आहे.

शोषणावर आधारीत प्रकीया :- गरीब आणि अविकसीत देशावर शोषणावर आधारीत ही प्रकीया आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रकीयेने जगाची विभागणी दोन गटा मध्ये केली आहे. पहिला गट म्हणजे अल्पसंख्यांक पाश्चिमात्या भांडवलशाही देशाचा गट ,दुसरा गट म्हणजे बहुसंख्यांक आशियायी अफ्रीका आणि लॅटीन अमेरीकेतीलविकसनशिल व अविकसीत देशांचा गट हे गट आपल्या आर्थिक व औद्योगिक विकासासाठी पहील्या अल्पसंख्यांक देशाच्या गटावर अवलंबून आहे. हे परवलंबीतव त्यांच्या शोषनाचे प्रमुख कारण आहे.

५ : नववसाहतवादाचे साधन :-जागतिकीकरणाच्या प्रकीयेकडे नव वसाहतवादाचे साधन म्हणून पाहीले जाते नववसाहतवाद ही शोषनाची अशी प्रकीया आहे की,ज्याच्यामध्ये राजकीय दुष्ट्या एखादे राष्ट्र स्वतंत्र असते परंतु अर्थ व्यवस्थेची सुत्रे पुर्णपणे दुसऱ्या राष्ट्राच्या हातात असतात.अशी हि नववसाहतवादाची प्रकीया आर्थिक क्षेत्रात अप्रत्यक्षपणे शोषनावर आधारीत असतात. ६ : लोकशाही विरोधी प्रकीया :- लोकशाहीची संकल्पना ही स्वातंत्र्य,समता आणि न्यायाच्या मुल्यावर आधारीत आहे.परंतु जागतिकीकरणाची प्रकीया या तिनही मुल्यांचे उल्लघन करणारी प्रकीया आहे दृही प्रकीया नफ्याच्या असमान वाटण्यावर आधारीत आहे. त्यामुळे राष्ट्रीय अविकसीत व गरीब देशांना न्याय देण्यास असमर्थ आहे. ७ सार्वभौमत्वाला आव्हान :-जागतिकीकरणाच्या प्रकीयेने राष्ट्राच्या आर्थिक आणि राजकीय सार्वभौमत्वाचे उल्लघन होत आहे . वाढत्या परावलंबामुळे राष्ट्राचे अधिकार कमी होत आहे. जागतिकीकरणाच्या प्रकीयेमुळे आंतरराष्ट्रीय राजकारणातील महत्व कमी होत असुन राज्यांचे महत्व वाढत आहे.

जागतिकीकरणानंतर जगामध्ये मोठया प्रमाणात परीवर्तन घडुन आले व जागतीक संत्ता संतुलन विषेशतः आशियायी देशामध्ये संत्ता संतुलन घडुन आले ते खालील प्रमाने पाहता येईल. शितयुद्धांच्या समाप्तीनंतर जागतीकीकरणाच्या प्रकीयेत अनेक लष्करी संघटना व गटांनी विविध व्यापारी संधाची भूमिका घेतली व उदारीकरणाच्या प्रकीयेला गती मिळाली . वास्तविक विज्ञान तंत्रज्ञानातील प्रगती शितयुद्धकालीन उतपादीत शस्त्रांस्त्राच्या उत्पादनाबरोबर इतर जिवनउपयोगी ससहित्याच्या विक्रीसाठी बाजारपेठेचा शोध ,नैसर्गीक वायु व तेल व इतर साधनासाठी परस्परवलंबन या सर्व बाबींचा एकत्रीत परीपाक म्हणजे उदारीकरणाची अपरीहार्यता होय. अनेक प्रगत देशांना आपल्या उत्पादीत मालासाठी बाजारपेठ हवी होती.त्याचबरोबर दुस-या बाजुला तिस-या जगातील मागास व विकसनशिल देशांना तंत्रज्ञान व साधन साहित्याची आवश्यकता होती .या दुहेरी प्रकीयेत अर्थव्यवस्थेला खुले करणे दोनही प्रकारच्या देशाची आवश्यकता होती . खुल्या अर्थव्यवस्थेच्या निमीत्याने विज्ञान- तंत्रज्ञान ,मानवी हक्कांची जानीव ,पर्यावरण विषयक जानीव ,लोकशाही बळकटीकरण तसेच वंशीक व धार्मिक दहशतवाद ,आर्थिक व सांस्कृतीक साम्राज्यवाद बहु राष्ट्रीय कंपन्याचे वसाहतरुपी राजकारण ,मानवी हक्कांची पायमल्ली,अंतर्गत राजकीय अस्थिर्य व आघाडयांचे राजकारण अशा अनेक चागल्या वाईट बाबी आयात आणि निर्यात झाल्या आहेत.

८: जागतिक संत्ताकेंद्रे युरोपाकडुन आशियाकडे :- शितयुद्धाच्या काळात मध्यम शक्ती म्हणुन ओळखली जात असलेली आशिया खंडातील मोठे देश ज्यामध्ये चिन,जपान ,भारत व दक्षिण आशियायी राष्ट्रे ज्यात मलेशिया,थायलंड,हॉंगकांग .यांचा सामावेश होता.या राष्ट्रांनी शितयुद्धाच्या काळात अमेरीका व सोव्हियत रशियाकडुन मिळणा-या मदतीचा फायदा आपल्या विकासासाठी करुन घेतला. संरक्षण क्षेत्रात अमेरीकेला स्पर्धा करावी लागत नसेल परंतु व्यापारी व आर्थिक क्षेत्रात अमेरीकेला चिन,भारत, जपान,हॉंगकांग,मलेशिया ,थायलंड या देशासोबत तिब्र स्पर्धा करावी लागत आहे मागील एक दशकापासुन अमेरीकेला इराक व अफघानिस्थानच्या प्रकरणांची दखल घेउन आपली संरखन शक्ती खर्च करावी लागत आहे. तर आर्थिक आणि व्यापारी क्षेत्रात भारत-चिन-जपान या देशासी सामना करावा लागत आहे. अनेक आंतरराष्ट्रीय अभ्यासक हे २१वे शतक अमेरीकेचे नसुन आशियायी राष्ट्रांचे आहे असे दिसुन येते. ९ : आशियामधील अमेरीकेचे हितसंबंध :-रशियाच्या विघटनांतर संपुर्ण जगाचा कर्ता -घरता व निर्यता मी आहे.या अवरिभावात शितयुद्धोत्तर कालखंडात अमेरीका वावरत असल्याचे दिसुन येते दृजगातील कानाकोप-यात संघर्ष व प्रश्न हे अमेरीकेच्या हा अमिरीकेच्या प्रतिष्ठा आणि सार्वभौमत्वासी संबंधीत असल्यासारखे जागतिक पोलीसांची भूमिका वटवीत आहे ११सप्टेबर २००१ च्या अमेरीकेवरील हल्यानंतर अमेरीकेची एकाधिकारशाही स्पष्ट होते अफगानीस्थानावरील हल्ला ,इराकविरुद्ध कारवायी या घटनांचा संबंध तसा अमेरिकेच्या अर्थिक व राजकिय हितसंबंधशी आहे दहशतवादाविरुद्धचे युद्ध या नावाखली मागील एक दशकापासून अमेरिका इराक व अफगानीस्थानास वसाहतीचे स्वरूप आणले आहे आशिया खंडातील सभाव्य महासत्ताना हा अमेरिकेकडून दिलेला अप्रत्यक्ष इशारा आहे. १० : काश्मिर प्रकरणात अमेरिकेचा व चिनचा दृष्टिकोन व हितसंबंध:-आशिया खंडातील सत्तासंतुलनामध्ये भारत पाकीस्तान मधील मागील ५० वर्षापासून भिजत पडलेला काश्मिरचा प्रश्न हा महत्वपूर्ण आहे. पाकव्याप्त काश्मिर आणि काश्मिर प्रश्ना वरून पाकीस्तानने हा विषय युनो पर्यंत नेला त्यांची भाडवल करण्यामध्ये जेवढी अमेरिका जबाबदार आहे तेवढाच चिनही आहे. वास्तविक भारत काश्मिर प्रश्नी भारताले कुठलीही तडजोड कोणत्याही परिस्थितीत शक्य नाही हे चिनसह अनेक राष्ट्रांना खात्री आहे. परंतु हा प्रश्न दिर्घकाळ चिघडम ठेवने आणि त्यांचा संबंध पाकिस्तानच्या सार्वभौमत्व व प्रतिष्ठेशी जोडने हा चिनच्या विदेश नितीपा भाग बनून राहील आहे. काश्मिर प्रकरणी अमेरिका सघातरी मध्यस्थी करण्याच्या तयारित नसल्याचे दिसून येते. याचा अर्थ अमेरिका आशिया खंडातील आपले हितसंबंध जोपासण्यासाठी भारताला दुखवायचे नाही असा आहे.

११:भारताची चिनशी स्पर्धा:-साम्यवादी राजवट असुनही चिनेने भरताच्या तबल्ल दहा वर्ष अगोदर जागतिकीकरणाचा स्विकार केला आणि शिस्तबद्ध नियोजनाच्या माध्यमातुन परकिय व देशी भांडवलाच्या जोरावर तिब्र गतीने विकास साध्य केले भरमसाठ लोसंख्येला सांभळत प्रगत तंत्रज्ञानाच्या साहायाने अल्पावधीत खूल्या अर्थव्यवस्थेत जगभरातल्या बाजारपेठा काबिज केल्या अमेरिका आणि युरोपातील अनेक राष्ट्रे सत्ता संतुलनाच्या स्पर्धेत व्यस्थ असताना चिनने मात्र विकासाचा एक कलमी कार्यक्रम राबविला. अण्वस्त्र सज्ज असलेला चिन इतिहासातील घटना उदा. १९६२ भारत चिन युद्ध आणि भविश्याचा अनुकूल अंदाज घेतला दक्षिण आशियात चिनला एकमेव शह देवु शकणरा देश म्हणजे भरत हे सुत्र लक्षात घेवुन जाणिवपुर्वक चिनने पाकिस्तानला अण्वस्त्र आणि इतर क्षेत्रात मदत केली आहे. एकिकडे भारत अमेरिका संबद्ध सुधरमत असताना दुसऱ्या बाजुला चिन पाकीस्तानने धोरण अंगीकारणेही चिनची साहजीक निती आहे. चिनच्या या सर्व क्षेत्रातील प्रगतीचा विषेशतः चिनचय अनु कार्यक्रम हा भारताला गृहीत धरून आहे. १२: भारतीय उपखंडातील भारताचे स्थान:-भारतीय उपखंडात भारताचे स्थानहे क्षेत्रफळ, लोकसंख्या, तंत्रज्ञान व साधनसामग्री, अण्वस्त्र सज्जता, विकासदर या अनेक अंगाने सर्वश्रेष्ठ आहे वास्तविक भरताने आपल्या शेजारी राष्ट्रासोबत माठया भावाच्या नात्याने संबद्ध ठेवल स्वातंत्र्याबरोबरच शत्रुत्व स्विकारण्याच्या पाकिस्तानशी सुध्दा संबद्ध सुधारण्याचा प्रयत्न भारताने केले आहे. धार्मिक मुलतत्वदवदी व कडव्या धर्मदोषी नेतृत्वाकडे नेहमीच पाकिस्तानची धुरा राहिल्यामुळे भारत पाकिस्तान संबद्ध नेहमीच युद्धलज्ज्य राहिले आहेत. त्यातच

पाकिस्तानने राज्य पुरस्कृत दहशतवाद स्विकारल्याने भारताला आपली बरीच शक्ति शस्त्रास्त्र निर्मिती मध्ये घालवी लागत आहे. साधारणतः एकुण राष्ट्रिय उत्पन्नाच्या २५ टक्के खर्च भारताला संरक्षनावर करावा लागत आहे. जागतिककरणानंतर देशाने स्विकारलेल्या नविन आर्थिक धोरणाने विकासाच्या वेगवेळ्या आघाडयार देशानी प्रगती केली आहे.

१३ :भारत अमेरिका अणुकारणः—श्यात युद्ध काळात अमेरिकेने केलेल्या गाटागटाच्या राजकारणात भारत कधीही सामील झाला नाही या उलट अलिप्तवादी धोरण व चळवळीच्या माध्यमातुन भारताने स्वतःसह अनेक राष्ट्रांना या शित युद्धा पासून दूर ठेवण्याचा प्रयत्न केला एका बाजूला अमेरिकेपासुन दूर राहून आणि दुसऱ्या बाजूला रशियाच्या मदतीने देशाचा विकास घडवण आणण्याचा प्रयत्न भारता झाला. भारत अमेरिका संबद्ध सुधारण्याचे पर्व हे खऱ्याअर्थाने जागतिककरणान सुरु झाले १९९१ नंतर दोन्ही देशात व्यापारी संबद्ध प्रस्तापीत झाले परंतु राजकिय संबद्धाबाबत दोन्ही देशात नेहमी विरोधाभास राहिला आहे. दहशतवादाच्या अनुभवातुन अमेरिकेला भारताची खरी गरज भासू लागली तसेच इराक व अफगानिस्तानवरिल हल्यांसाठी राजकिय समर्थन व आशिया मधिल आपले हितसंबंध जोपासताना भविष्यात चिनसोबत करावी लागणारी स्पधा लक्षात घेवुन अमेरिका भारतासोबत संबद्ध सुधारण्यास सुरुवात केली. चिनने लांबपल्याच्या अण्वस्त्राचे केलेले परिक्षण हे अमेरिकेला गृहित धरून आहे. या सर्व बाबींचा परिपाक म्हणजे सन २००८ मध्ये झालेला भारत अमेरिका अणु करार होय. या अणु काराराचे वर्णन करताना विदेशी अभ्यासक हे आशिया खंडातील सत्ता संतुलन बिघडविणारा करार असे करतात. या करारच्या पार्श्वभूमीवर आणि असा करार पाकिस्तानशी करण्यास अमेरिकेने दिलेला नकार त्यामुळे पाकिस्तान आणि चिन यांच्यात थोड्याच काळात उघड किंवा गुप्त मार्गाने संयुक्त अणु कार्यक्रम राबविला जाण्याची शक्यता आहे. १४ : आशिया खंडातिल धार्मिक मुलतत्ववाद आणि राजकिय अस्थैर्य: आशिया खंडात, मुस्लीम, ख्रिश्चन, अशा अनेक धर्मांच्या लांकांचा समावेश आहे. भारतामधुन पाकिस्तानची फाळणी ही धर्मावर आधारित झाली होती परंतु पाकिस्तानपक्ष भारतातील मुस्लीमांची संख्या अधीक असुन भारत धर्म निरपेक्ष राष्ट्र म्हणुन जागतिक ओळख मिळविलेली आहे. भारतीय उपखंडात भारतासह पाकिस्तान, बांग्लादेश या राष्ट्रात मुस्लीमांची संख्या अधीक आहे.बागलादमश, पाकिस्तान, सौदी अरब, अफगानिस्तान या देशांची शासन प्रणाली मुस्लीम शरीयत कायदयांवर आधारित आहे. शितयुद्ध कालीन अमेरिका— रशिया संबद्ध शहकाटशहच्या राजकारणातुन या मुस्लीम राष्ट्रांचा वापर झाला हे तर सर्वश्रुत आहे. मण्य व दक्षिण आशिया मध्ये मुस्लीम मुलतत्ववाद व त्यावर आधारित दहशतवाद वाढीमध्ये ज्या प्रमाणात तातकालीन राजकारण जबाबदार आहे त्याच प्रमाणात अमेरिकेचे या राष्ट्राविषयीचे धोरण आणि हस्तक्षेपही जबाबदार आहे. अफगानीस्तानमधील तालीबान राजवट लादेन संदर्भात अमेरिकेने पुर्वि व नंतर अवलंबविले धोरण सौदी राष्ट्रमधील अमेरिकेची एकाधारिाही व नाटो राष्ट्रांचा मित्र या नात्याने अमेरिकेने पाकिस्तानला दिलेले पाठबह व तयामुहे एकप्रकारे मुलतत्वादी विचार सरणीला पर्यायाने दहशतवादाला प्रोत्साहन दिल्या सारखे आहे. अमेरिकेच्या समकालीननितिमुळ मागील दशकापासन आशिया खंडातील अनेक राष्ट्रांना दहशतवादाचा सामना करावा लागत आहे. आशिया खंडातील या दहशतवादी कारवायांची तिब्रता ही विशेषतः १९९० नंतर म्हणजे जागतिककरणच्या प्रक्रिये सोबत अधिक जाणवत आहे. १५ : आशिया खंडातील अण्वस्त्र प्रसार व सुरक्षीतता: जगातील अण्वस्त्राचा प्रसार रोखण्यासाठी अण्वस्त्र बंदी कराराने एक संस्थात्मक संराचना जागतीक पातळीवर निर्माण केली आहे. शितयुद्ध काळात आशिया खंडातील तणाव वाढीमध्ये भर घालणारा घटक म्हणजे चिनची अण्वस्त्र सज्जता होय. चिननंतर घोषीत देशामध्ये भारत—पाकिस्तान या राष्ट्रांचा समावेश होतो अघोषीत देशामध्ये इराण, इस्त्रायल, उत्तर कोरीया इराक या देशांचा समावेश होतो. अण्वस्त्र प्रसारामध्ये रशिया व चिन या देशांचा मोझ सहभाग आहे. रशिया वा चिनने छुप्या मार्गाने इराणला अणुतंत्रज्ञान विकले या दोन देशाशिवाय आशिया खंडात छुप्या मार्गाने अण्वस्त्र प्रसारामध्ये मोठा वाटा आहे. एकविसाव्या शतकाचे जागतिक नेतृत्व करण्याची क्षमता आशियायी देशातील चिन जपान व भारताकडे आहे परंतु या सत्तेचे एकधुविकरण होईल का? किंवा बहू धवीकरण होईल हे येणारा काळच सांगेल.

सारांश : आज जागतिकीकरणच्या नावाखाली नवसाम्राज्यवादी व्यवस्था नवा आर्थीक दहशतवाद आणुन जगावर राज्या करू पाहत आहे त्यासाठी आंतरराष्ट्रीय नानेनिधी जागतीक बँक व जागतिक व्यापार संघटना इ.चा वापर करीत आहे.जागतिकीकरणामुळे भांडवली बाजारपेठ बहुराष्ट्रीय कंपन्या यांच्या वाढत्या भूमिकेमुळे राज्यांचे आर्थीक क्षेत्रातील पारंपारीक महत्व कमी हहोत आहे.आर्थीक क्षेत्रातील सार्वभौमत्वाप्रमाने राजकीय क्षेत्रातील सार्वभौमत्व देखील प्रभावित झाले आहे. एकदरीत जागतिकीकरणच्या प्रक्रीयेमुळे राष्ट्रांमध्ये विवीध क्षेत्रात सहकार्य करण्यास मदत झाली लष्करी संघटनांची जागा व्यापारी संघटनानी घेतली जागतिकीकरणच्या प्रक्रीयेमुळे देशामधील परावलंबीत्व वाढले त्यामुळे जगाची विभागनी भांडवलवादी पश्चिमी राष्ट्र व तिसऱ्या जगातिल आशिया आफ्रीका व लॅटिन अमेरीका ,गरीब व अविकसीत राष्ट्रे.अशा गटात झाली दृजागतिकीकरणची प्रक्रीया ही स्वातंत्र्य न्याय समता या मुल्यांचे उल्लघन करणारे आहे त्यामुळे गरीब व अविकसीत राष्ट्रांना न्याय देण्यास असमर्थ ठरतांना दिसते.जगकिकरणामुळे आंतरराष्ट्रीय राजकारणात राष्ट्र राज्यांचे महत्व कमी होउन राज्यकांचे महत्व वाढले दुआंतरराष्ट्रीय दहशतवादी संघटना ,आंतरराष्ट्रीय बिगर शासकिय संघटना ,बहुराष्ट्रीय कंपन्या व्यापार संघ यासारख्या राज्यकांचे महत्व वाढले आज जागतिकीकरणची प्रक्रीय अपरीहार्य बनली आहे ती जनतेला दैनंदिन जिवनात प्रभावीत करीत आहे जागतिकीकरणच्या या प्रक्रीयेपासुन कोनीही अलिप्त राहू शकत नाही दृकाही देश या प्रक्रीयेकडे विकासाचा एक मार्ग म्हणुन पाहत आहे तर काही देश या प्रक्रीयेकडे संशय व भितीच्या दुष्टीकोनातुन पाहत आहे ण जागतिकीकरणामुळे आशिया खंडातिल देशामध्ये मोठया प्रमानात परीवर्तन घडून आलेले दिसुन येते आशिया खंडात असणाऱ्या भारत —पाकीस्तान व अन्य देशानमध्ये सत्ता संतुलन घडुन आलेले दिसुन येते जगात भारत ,चिन ,अमेरीका ,रशिया ,यासारख्या देशामध्ये मोठया प्रमाणात अंतर्गत स्पर्धा सुरु असलेली दिसुन येते .या स्पर्धात अनेक नवोदयीत राष्ट्रे सुध्दा आपला पाया मजबुत करण्याचा प्रयत्न करीत आहे परंतु जागतिकीकरणच्या संकल्पनेमुळे मुक्त व्यापार व व्यवसाय व खुले अर्थीक धोरण स्विकारल्यामुळे प्रत्येक देश अनवस्त्र स्पर्धत उतरला आहे. देशाच्या संरक्षणासाठी अनवस्त्र सज्ज राहण्याचा प्रयत्न करीत अहेत. परिणामी जागतीक सत्ता संतुलनाची स्थिती निर्माण झाली आहे.

संदर्भ ग्रंथ

- १ समकालीण जागतीक राजकारण: डॉ. शैलेश देवळणकर, विद्या बुक पब्लिशर्स, औरंगाबाद
- २ शासन आणि राजकारण, तौलनिक अध्ययन: डॉ. भा. ल. भोळे
- ३ आंतरराष्ट्रीय संबद्ध: डॉ. वसंत रायपुरकर
- ४ भारताची विदेशनिति: डॉ चंद्रशेखर दिवान, विद्या प्रकाशन नागपुर
- ५ तौलनिक राज्य शास्त्र: बदलते स्वरूप आणि नवे प्रवाह: प्रा. सुरेश भालेराव, अरुणा प्रकाशन लातुर